

Bogusław Czechowicz*

Opava

Castra biblica – nowi Dawidowie i Salomonowie oraz ich środkowoeuropejskie zamki. Niedoceniony paradygmat kastelologii?*

Abstract

In the study of the castles of Central Europe, interpretations of these structures through the lens of biblical topoi remain hesitant and underexplored. This is justified by many considerations, one being the frequent comparison of rulers to biblical archetypes in medieval literature, especially David and Solomon, as well as Judah Maccabee. The article presents an overview of such accounts concerning rulers of Bohemia, Hungary, and Poland. It should encourage scholars to critically examine the ideological content of the buildings in which the “new Davids” and “new Solomons” lived and exercised their power. Although space constraints limit the present discussion of the residences, two forthcoming installments are announced, which will focus specifically on their interpretation. The article, however, draws attention to a key issue: the significance of the biblical model of attitudes and ideals. The appreciation of this model has diminished across successive periods of modernization – namely, the Enlightenment, positivism, and modernism. As a result, biblical references in medieval chronicling are most often omitted or marginalized. Nonetheless, these references merit careful and nuanced interpretation.

Keywords: biblical topoi, biblicism, castles, Central Europe, Middle Ages, political ideology

Słowa kluczowe: biblijne toposy, biblicyzmy, zamki, Europa Środkowa, średniowiecze, ideologia polityczna

W ostatnich latach coraz mocniej akcentuje się w badaniach siłę oparcia autorytetu średniowiecznego władcy poprzez nawiązanie do Jerozolimy z jednoczesnym otwieraniem się na praktyki religijne Żydów – najbliższych

* Slezská univerzita v Opavě, e-mail: bohous@interia.pl; 0000-0002-6454-8388.

** Niniejszy artykuł był prezentowany 11 kwietnia 2025 r. na sympozjum Akademickiego Centrum Studiów Środkowoeuropejskich i Niemcoznawczych Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie: „Jerozolimskie asocjacje zamków Europy Środkowej”. Jego kontynuację stanowi moje opracowanie: *Arces biblicae – środkowoeuropejskie zamki nowych Dawidów i Salomonów. Szansa dla kastelologii?*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2025, t. 21, w druku.

spadkobierców aktorów i świadków biblijnej historii¹. W tym czasie Europa „gotycyzowała” swoje romańskie pismo, co w istocie było upodabnianiem go do pisma hebrajskiego, pisma „biblijnego”, języka Chrystusa i apostołów. Ta droga do legitymizacji władzy w następstwie wypraw krzyżowych i stałej obecności Europejczyków w Ziemi Świętej powoli stawała się coraz bardziej atrakcyjna, stopniowo rzucając cień na ideową nośność motywów rzymskich, imperialnych. Sami imperatorzy, jak Fryderyk I Barbarossa czy koronowani władcy Anglii, Francji i innych państw, osobiście zmierzali w XII–XIII w. do źródeł wiary, znajdując nad Jordanem alternatywę dla ośrodka nad Tybrem z jego coraz bardziej ambitnymi w swych roszczeniach papieżami. Niejako po drodze napotykali zresztą jeszcze jeden swoisty bodziec – Bizancjum, którego upadek w początkach XIII w. i powstanie cesarstwa łacińskiego nad Bosforem nie pozbawiły roli czynnika inspirującego środkowo- i zachodnioeuropejską refleksję na temat źródeł, struktur i mechanizmów władzy.

Te czynniki odciskały swoje piętno także na kolejnych kreacjach zamkowych. Ofensywa ideowa Rzymu zapoczątkowana u schyłku XIV w. w związku z wielką schizmą zachodnią dała początek renesansowi antyku, za kulminację którego uznawana jest pierwsza połowa XVI w. W tym czasie Europa – pozbawiona od 1453 r. Konstantynopola i coraz bardziej separowana przez Turków od Jerozolimy – przeżywała swój wielki kryzys tożsamości². Towarzyszyły mu kolejne reformacyjne fale i przejawy tęsknoty za Ziemią Świętą, dla niektórych – jak dla Manuela I Szczęśliwego w Portugalii będące częścią politycznej wizji, dla innych – tylko narzędziem legitymizującym taką czy inną mutację wiary chrześcijańskiej sankcjonującej zakres realnej władzy lub samej egzystencji chrześcijanina. O tym wszystkim czasem wprost, a czasem w formie zawołanej mówią nam teksty z tej epoki, jak choćby traktat Erazma z Rotterdamu *Enchiridion militis Christiani* z 1503 r. propagujący frazę z *Listu do Efezjan* (6,13–17) o więzi jemu współczesnych z biblijnym dziedzictwem oraz o konieczności walki za wiarę³. Mówią, a czasem nawet – nie zawaham się napi-

¹ V.V. Tydlitátová, *Autorita v Hebrejské bibli a v židovské tradici*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2024; zob. też: M. Epstein, *Another Flight into Egypt: Confluence, Coincidence, the Cross-Cultural Dialectics of Messianism and Iconographic Appropriation in Medieval Jewish and Christian Culture*, [w:] *Imagining the Self, Imagining the Other. Visual Representations and Jewish-Christian Dynamics in the Middle Ages and Early Modern Period*, ed. E. Frojmovic, Brill, Leiden 2002, s. 33–52; A.R. Meyer, *Medieval Allegory and the Building of the New Jerusalem*, Boydell & Brewer, D.S. Brewer, Rochester (USA) 2003 (m.in. o religijnych motywacjach w kreowaniu dzieł architektury); L.U. Afonso, *Interações artísticas entre judeus e cristãos em Portugal no final do século XV: arquitetura e iluminura*, „Praça Velha. Revista Cultural da Cidade da Guarda” 2016, n° 36, s. 119–146; D. Zupka, *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty (1000–1301)*, Brill, Leiden 2016 (e-book).

² B. Czechowicz, „...Sultánovy řeči by potěšily i Čechy...”. Dziedzictwo bizantyjskie w rękach Turków a europejski kryzys tożsamości w XV–XVI wieku, [w:] *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*, red. T. Ciesielski, W. Iwańczak, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, s. 159–174.

³ Wydanie niemieckie: *Enchiridion oder handbüchlin eins Christenliche[n] und Ritterlichen lebens [...]*, Basel 1520; zob. I. Nagy, *Erazmov nárek nad rozvratom kresťanskej Európy na prahu novoveku*, Vydavateľstvo Belianum, Banská Bystrica 2019.

sać – wykrzykują również ówczesne rezydencje. Dość często zawodzą niestety badacze, niezdolni do przełamania myślowych schematów i nawyków swojej (naszej) epoki, którą od czasów zamków i katedr dzielą fale, ale i filtry oświecenia oraz modernizmu. Dały nam one do rąk podstawowe narzędzia badawcze i sformowały – zwłaszcza oświecenie – nową filozofię uprawiania nauki, ale zagłuszyły głos epok starszych. Toteż blisko stuletnie wołanie szkoły Annales o wsłuchanie się w całą ich polifonię wciąż pozostaje sloganem bez treści, zwłaszcza że przedstawiciele dyscyplin naukowych czasem toczą ze sobą batalie, zamiast wsłuchać się w głos adwersarzy⁴.

Pooświeceniowa humanistyka jakby zapomniała o tym, że przez wieki – także zresztą w dobie oświecenia – ludzie czytali przede wszystkim Biblię. To ona stanowiła bezkonkurencyjne źródło wyobrażeń o konstrukcji świata, w tym o relacji człowieka wobec absolutu. Była jak urzekająca bajka o przeszłości z wizją przyszłości, w której brakowało teraźniejszości, ale tę kształtował czytelnik Biblii w tym czy innym stuleciu. Miał ze sobą zastępy dobrych i złych postaci, wzory i antywzory, a jeśli chciał od jednych się odżegnać, a do drugich nawiązać, oczywiście jest, że szukał także zewnętrznych sposobów manifestowania ich znaczenia. W tym panteonie biblijnych postaci naczelne miejsce zajmował zawsze Chrystus, ale nie był sam: były tam bowiem rzesze starotestamentowych proroków i władców – często jednych i drugich zarazem, jak najślawniejsi z nich: Dawid i jego syn Salomon. Coraz lepiej poznawane dzieje antyczne pozwalały dodać do tego zestawu władców takich jak Aleksander Wielki, Juliusz Cezar czy Konstantyn Wielki. W dobie oświecenia, kiedy państwowo-narodowe historiografie wygenerowały zastępy nowych Dawidów i Salomonów, o tych biblijnych coraz częściej zapominano, może poza Ameryką, która – za młoda, by mieć pokolenia swoich Karolów, Ludwików, Wacławów czy Fryderyków – wciąż eksplorowała te biblijne pokłady. Zapomnieli i badacze, dziś wciąż nieśmiało i tylko nieliczni odkrywający głębszą treść budowlu niż tylko tę jawiącą się w badaniach nad genezą formalną czy ujawnioną przez na ogół skąpe komentarze współczesnych. Niniejszy przegląd problematyki – dla mnie samego na tyle już obszernej, że pretendującej do miana książki – zaczniemy jednak od przekazów annalistycznych i kronikarskich

⁴ Takie stwierdzenie nasuwa się choćby po lekturze jednego artykułu i kilku recenzji: L. Kajzer, *Czy archeolodzy powinni badać zamki?*, „Archaeologia Historica Polona” 1996, t. 3, s. 123–141; idem, *Czy historycy architektury powinni badać zamki? Uwagi na marginesie pracy Piotra A. Zaniewskiego „Zamki Kazimierza Wielkiego”*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2013, R. 61, nr 4, s. 627–643; S. Józwiak, J. Trupinda, *O zamkach konwentualnych państwa krzyżackiego w Prusach na marginesie najnowszej książki Tomasza Torbusa, „Zapiski Historyczne”* 2014, t. 79, nr 4, s. 173–196; T. Torbus, *Interdyscyplinarność w badaniach nad zamkami krzyżackimi – uwagi na marginesie książki Sławomira Józwiaka i Janusza Trupindy „Krzyżackie zamki komture w Prusach. Topografia i układ przestrzenny na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych”*, „Zapiski Historyczne” 2014, t. 79, nr 4, s. 197–215; S. Józwiak, J. Trupinda, *O malborskim zamku wysokim w średniowieczu na marginesie najnowszej książki Kazimierza Pospieszego, „Zapiski Historyczne”* 2015, t. 80, nr 2, s. 157–178; L. Kajzer, *Kilka uwag o zamkach krzyżackich i ich opracowaniach*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2016, R. 64, nr 2, s. 281–292.

świadczących o powszechnej w Europie Środkowej identyfikacji władców z ich „przodkami” czasów biblijnych.

* * *

Zainteresowanie imieniem biblijnego króla królów – Salomona – wyprzedza w Europie Środkowej czas krucjat. Krótco po połowie XI stulecia węgierskiej parze królewskiej Andrzejowi i Anastazji kijowskiej narodził się syn, któremu nadano imię Salomon. Koronowany jako dziecko w 1057 r., zmarł trzy dekady później. Nawiązanie do biblijnego króla u Arpadów mogło mieć korzenie ruskie, albowiem *Powieść minionych lat* (tzw. letopis Nestora) księcia Włodzimierza – budowniczego wielu cerkwi – stawia obok Dawida i Salomona właśnie, których Rurykowicz jakoby lubił cytować. Z pewnością wzmacniał tym swój prestiż wśród nowo ochrzczonych poddanych⁵. W czasach, gdy spisywano przywołany ruski letopis – wedle kanonika praskiego Kosmasa – Brzetysław I statecznością przewyższał Gedeona, siłą Samsona, a mądrością Salomona. Czeski książę wygrał też wszystkie bitwy niczym Jozue⁶. Biblia i jej jerozolimski, starotestamentowy zasób wiedzy o przeszłości stała się więc u progu XI w. jednym z głównych środków służących budowaniu autorytetu panującego i to jeszcze zanim dotarły tu zakony krzyżowe⁷.

Gdy echa krucjat okrzepły między Adriatykiem i Bałtykiem, autor żywota mniejszego św. Stanisława nie miał wątpliwości, że pierwszy polski król to nowy Salomon: „Po śmierci bowiem wielkiego króla Bolesława, niczym drugi Salomon najpotężniejszego i najmądrzejszego, nastał jego syn Mieszko, umysłem i cnotami niżej stojący od swego ojca”⁸. Autor żywota większego tegoż świętego pisał zaś w kończącym dzieło hymnie: „Stanisław w szeregu // skąpanych w krwi męczeńskiej // z cierpienia swego czyni tarczę // prawdziwy zamek Salomona. // Ukoronowany męką // Zasiada na tronie niebios”⁹. Z kolei Wincenty Kadłubek, opiewając rządy Bolesława III Krzywoustego, wplatał wiele odniesień biblijnych, jakby mimochodem czyniąc z polskiego księcia kontynuatora czy naśladowcę dokonań bohaterów Starego Testamentu,

⁵ *Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*, t. 1, wyd. A. Bielowski, nakł. autora, Lwów 1864, s. 664–666, 671, 700. Warto zauważyć, że u progu XIII w. pojawiło się u Rurykowiczów biblijne imię Daniel. Noszący je władca: Daniel Halicki, w 1253 r. sięgnął po tytuł królewski.

⁶ *Kosmas. Kronika Čechů*, wyd. K. Hrdina, M. Blahová, M. Moravová, Argo, Praha 2011, s. 87.

⁷ Należy jednak zauważyć, że na Wschód szły pielgrzymki, o których ostatnio pisał Martin Hurbanič, *Křesťanské púte do Svätej zeme a stredná Európa (1000–1095)*, [w:] *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave: Historica*, 54 (Zborník k 60. narodeninám Vincenta Múcsku), red. D. Zupka, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2024, s. 76–93.

⁸ *Post mortem etenim magni regis Boleslai, quasi alterus Salomonis potentissimi et sapientissimi, surrexit Mescio filius eius, sensu minoratus et probitate patris – Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*, t. 4, oprac. Lwowska Komisja Historyczna Akademii Umiejętności, nakł. Akademii Umiejętności, Lwów 1884, s. 267–268. Wszystkie tłumaczenia w artykule – jeśli nie zaznaczono inaczej – pochodzą od autora.

⁹ *Stanislaus in agmine // Martirum vernans sanguine // Munit scuto passionis // Castra veri Salomonis // Coronatus martirio // Regnat in caeli solio*. Ibidem, s. 359.

władztwo polskie stawiając zaś obok królestwa Judy, choćby poprzez parafrazę ustępu z *Pieśni nad pieśniami* (Pnp 6,4): „Jesteś piękna i wdzięczna jak Jerozolima, groźna jak umocniony zamek”¹⁰, po którym następuje opis militarnych zmagani księcia o Mazowsze i Pomorze. Nieco wcześniej do Judy Machabeusza porównywał czeskiego króla Władysława Mnich Sazawski („Chwalebny i za prawdę sławiony król Władysław ze swymi poddanymi, niczym Juda Machabeusz w dawnych czasach [...]”)¹¹.

Jerozolima jako źródło władzy z całą pewnością interesowała Przemysła Otokara II, choć bardziej niż teksty świadczy o tym jedna z jego fundacji, szczególnie, bo będąca mauzoleum monarchy, którego śmiało można uznać za środkowoeuropejskiego odpowiednika Ludwika IX francuskiego. To kościół Salwatora w areale klasztoru Na Františku w Pradze. Witraże okien północnych świątyni z wpisaniem w nie motywem gwiazdy Dawidowej nie pozostawiają wątpliwości, kim był w swoim mniemaniu ów „król żelazny i złoty”¹².

Nader liczne są odwołania do Dawida i Salomona w Kronice zbrasławskiej opatów Oty z Turynгии i Petra Žitavskiego¹³, szczególnie tam, gdzie mowa o fundacji przez króla Wacława II opactwa cysterskiego Aula Regia pod Pragą: „Dzieje królów pouczają nas, że wielu monarchów z Judy, nie tylko z racji zwycięstwa, jakie odnieśli nad wrogami, ale także ze względu na chwałę, jaką otrzymali, przybyli kiedyś do świątyni w Jerozolimie i tam składali ofiary Panu Bogu Zastępów: czytamy to o Ezechiaszu i Jozjaszu. O ile mniej dokonał ten młody i ukochany król Judy niż pozostali królowie? Niewiele, oczywiście. Tylko bowiem król Salomon pozostawił po sobie dziedzictwo, które miał od swego ojca Dawida: ofiarnie zbudował świątynię w Jerozolimie”. I taki też

¹⁰ *Pulchra es et decora sicut Ierusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata* – *Monumenta Poloniae historica* = *Pomniki dziejowe Polski*, t. 3, oprac. Lwowska Komisja Historyczna Akademii Umiejętności, nakł. Akademii Umiejętności, Lwów 1878, s. 355.

¹¹ *Ibi gloriosus rex et vere glorificandus Wladizlaus cum suis oprimatibus, veluti quondam Judas Machaneus [...]* – *Fontes rerum Bohemicarum*, d. 2, wyd. J. Emler, nakładem Musea Království českého, Praha 1874, s. 266; *Kronikarze czescy. Kanonik Wyszehradzki, Mnich Sazawski*, przeł., wstęp i komentarze M. Wojciechowska, Ossolineum, Wrocław–Warszawa 1978, s. 203.

¹² H. Soukupová, *Anežský klášter v Praze*, Vyšehrad, Praha 1989; eadem, *Anežčin stavební a duchovní počín – klášter Na Františku (k 750. výročí založení královského pohřebiště)*, [w:] *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*, red. M. Šmied, F. Záruba, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2013, s. 135–150; J. Kuthan, „*Splendor et Gloria Regni Bohemiae*”. *Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity*, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2008, s. 18, 100. Tego aspektu ideologii politycznej króla nie dostrzegł Antoni Barciak, *Ideologia polityczna monarchii Przemysła Otokara II. Studium z dziejów czeskiej polityki zagranicznej w drugiej połowie XIII w.*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1982; idem, *Przemysł Ottokar II – król złoty?*, [w:] *Człowiek w niewoli uczuć. Przyjaźń, miłość, nienawiść w Czechach i w Polsce w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej*, red. W. Iwańczak, A. Januszek-Sieradzka, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, Warszawa–Bellerive-sur-Alier 2024, s. 43–56.

¹³ *Fontes rerum Bohemicarum*, d. 4, wyd. J. Emler, nakładem Musea Království českého, Praha 1884, s. 71–72, 75. Rejestrujący te wzmianki o Wacławie II Robert Antonín nie wyszedł poza stwierdzenie, że ten i inni kronikarze traktowali starozakonne postacie jako personifikację cnót – idem, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějín středověkého myšlení*, Lidové noviny, Praha 2013, s. 188–191.

cel przyświecał Wacławowi II: „[...] nowo koronowany król przybył do swego klasztoru bardzo wczesnie rano, tuż po wschodzie słońca, gdzie natychmiast, ozdobiony królewskimi insygniami, przystąpił do zakładania nowego klasztoru w odpowiednim miejscu i z fundamentem uprzednio wykopanym w tym celu. [...]”¹⁴. A gdy w 1305 r. czeski i polski monarcha zmarł i został pochowany w Zbrasławiu, kronikarz pisał: „Bądź bezpieczny, młody królu, jesteś sławny. Bo się tu urodziłeś. Idąc za przykładem Salomona, dokończ świątynię, którą twój ojciec, podobnie jak [tamtemu – B.C.] Dawid, kazał ci zbudować”¹⁵. Z kolei w spisanej na początku XIV w. rymowanej kronice tzw. Dalimila w związku z udziałem Czechów z oblężenia Mediolanu przez cesarza Fryderyka I znajdziemy porównanie katedry praskiej do świątyni Salomona. Stało się tu ono możliwe dzięki umiejscowieniu przywiezionego z Italii świecznika, który dawniej zdobyli na Żydach cesarzowie Tytus i Wespazjan. Kronikarz zapewnił przy tym, że pamiątka ta wciąż znajduje się w katedrze na Zamku Praskim w jego czasach (czyli na początku XIV w.): „Wciąż stoi na zamku u św. Wita podstawa świecznika, // Po to, by [katedra – B.C.] była Salomonowa”¹⁶.

W tej sytuacji nie może zaskakiwać odnośnienie do biblijnych monarchów Karola IV, o których czytamy w jego autobiografii. Motyw ten pojawił się już w awiniońskiej mowie arcybiskupa Ernesta z Pardubic skierowanej do papieża w trakcie zabiegów o koronację Karola na króla rzymskiego. Na słowa Ernesta: „Na ciebie zwrócone są oczy całego Izraela, abyś mu oznajmił, kto ma zasiadać na twoim tronie”, papież Klemens VI odpowiedział: „Salomon zasiądzie na moim tronie i on będzie królował w moim miejscu, a ja rozkażę mu być władcą nad Izraelem”. Jak pisał Václav Chalupceky w swym komentarzu do przywołanej autobiografii: „Następnie, zgodnie z rozbudowaną klasyfikacją scholastyczną, papież Klemens porównuje Karola do Salomona, syna Dawida. Przede wszystkim przedstawia cechy Salomona: kim był, w czym był wybitny, co miał w nadmiarze i czego mu brakowało. Porównując Karola z Salomonem, dochodzi do wniosku, że dorównuje on Salomonowi w kwestiach dobrodziejstw, przewyższa go w kwestiach dostatku i jest chroniony przed wadami Salomona. Każdy punkt jest następnie szczegółowo omówiony i zilustrowa-

¹⁴ *Regum referente historia didicimus plurimos reges ex Juda non solum pro adepta de hostibus victoria, verum etiam pro suscepta honoris gloria olim ad templum sanctum, quod errat in Iherusalem, venisse, et ibidem obtulisse sacrificia, victimasque et hostias pacificas domino Deo Sabaoth immolasse: hoc de Ezechia legimus et Iosia. Quid minus istis regibus Iuda fecit iste rex iuvenis et tenerimus? Nihil utique. Solus enim res Salomon rex ex eis, que David pater suus sibi reliquerat; donariis, templum in Iherusalem construxerat; [...] rex in novo coronatus ad fundacionem suam venit in Aulam Reggiam valde mane orto iam sole, ubi statim rex regalibus ornatus insigniis in loco aptato et fundamento prius ad hoc fosso dispositio novum monasterium fundare nititur [...]* – *Fontes rerum Bohemicarum*, d. 4..., s. 77. Frazę tę niemal powtórzył w swej kronice Franciszek Praski – *ibidem*, s. 362.

¹⁵ *Salvus sis iuvenis rex, claris es quia venis // Natus, ad exemplum Salomonis perforce templum, // Quod pater ut David te consummare rogavit* – *ibidem*, s. 100.

¹⁶ *Ještě stojí na hradě u svatého Víta noha svecnova, // pravie, by byla Šalomunova* – *Fontes rerum Bohemicarum*, d. 3, wyd. J. Emler, V Komissí Kněhupectví: Dr. Grége a Ferd. Dattel, Praha 1882, s. 97.

ny cytatami biblijnymi zarówno w przypadku Salomona, jak i niezwykłych czynów Karola. Definiując ostatecznie urząd i obowiązki chrześcijańskiego cesarza, który ma: szerzyć wiarę, wykorzeniać heretyków, chronić Kościół, pomnażać imperium i rządzić w pokoju, wspierać uciśnionych i uciskać tyranów, czcić dobrych, niszczyć złych: mianowicie wrogów zwyciężać i obywateli traktować sprawiedliwie, zwraca się do Karola jako swego syna z apelem: «Pan da ci mądrość i zrozumienie, abys mógł rządzić Izraelem i przestrzegać prawa Pana, Boga twojego»¹⁷.

Giovanni Marignola, cesarsko-królewski kronikarz Karola IV, stawiał patrona we wstępie swego dzieła obok Dawida, któremu władzę jako najbardziej sprawiedliwemu z królów poruczył sam Bóg. Dawida wszakże Luksemburczyk przewyższył, sięgając swą chwałą wyżej niż on oraz Salomon: „Dlatego dałem ci ją, ponieważ powiedziałem, że królestwa i trony Salomona i królestwa są niczym w porównaniu z nią. Dzięki niej będziesz miał chwałę przed tłumami i pozostawisz po sobie wieczną pamięć, która prowadzi do wiecznego królestwa. Oto wieża Dawida z wyniosłymi murami obronnymi. Wisi na niej tysiące tarcz, wszystkie dla obrony twierdzy” [podkr. – B.C.]¹⁸. Nic

¹⁷ *Na tebe jsou obráceny oči všeho Israele, abys jim oznámil, kdo by seděti měl na stolici tvé* oraz: *Šalomoun seděti bude na stolici mé a on kralovati bude místo mne: a jemu přikážu, aby byl vůdcem nad Izraelem*. I dalej: *Potom podle přísné vypracované klasifikace scholastické provádí papež Kliment srovnání Karla se Šalamounem, synem Davidovým. Stanoví především vlastnosti Šalamounovy: čím byl, v čem vynikal, čeho měl nadbytek a čeho se mu nedostávalo. Srovnáváje s ním pak Karla, dochází k závěru, že se Šalamounovi vyrovnává ve věcech prospěšných, převyšuje ho ve věcech hojnosti a že je ochráněn Šalamounových nedostatků. Každý bod potom široce rozvádí a dokládá u Šalamouna citáty biblickými, u Karla jeho pozoruhodnými činy. Vymeziv posléze úřad a povinnosti křesťanského císaře, jenž má: šířiti víru, vykořeňovati kacíře, chrániti církev, rozmnožovati říši a vládnouti v míru, pozdvihovati utlačené a potlačovati tyrany, vyznamenávati a ctíti dobré, hubiti zlé: nepřátele totiž vítězstvím a občany spravedlností, obrací se přímým oslovením k synu svému Karlovi: „Pán ti dá moudrost a smysl, abys mohl spravovati Israel a ostrážiti zákon Pána Boha svého” – Vlastní životopis Karla IV., z lat. přel. J. Pavel, předml. V. Chalupecký, Melantrich, Praha 1946, s. 195–196. Wszystkie cytaty w tym akapicie pochodzą z komentarza Václava Chalupeckého. Na temat awiniońskich oracji zob. H. Patze, „Salomon sedebit super solium meum”. *Die Konsistorialrede Papst Clemens’ VI. Anlässlich der Wahl Karl IV, [w:] Kaiser Karl IV. 1316–1378. Forschungen über Kaiser und Reich*, Hrsg. idem, Ph.C.W. Schmidt Vlg., Neustadt/Aisch 1978, s. 11–37.*

¹⁸ *Nos igitur divina pridencia super speculum imperialis culminis ac rex Boemie constitutus ab eo exemplo Daudid, justissimi regis [...]* oraz *Ideo preposui illam, inquit Salomon regnis et sedibus, et divicias nihil esse dixi in comparacione ad eam, per hanc habeo claritatem ad turbas et relinquam post me eternam memoriam, que perducit ad regnum perpetuum. Hac est turris David cum propugnaculis proborum. Milie clipei exterorum pendent ex ea, omnis armatura forcium – Fontes rerum Bohemicarum, d. 3..., s. 492. Prześcignięcie Salomona jako budowniczego to średniowieczny topos o bizantyjskiej genezie (Justynian Wielki jako budowniczy Hagia Sophia). W kronice mowa o tym np. pod rokiem 1350: „[Papież – B.C.] powiedział, że w ciągu półtora roku nastąpią wielkie prześladowania duchowieństwa, tak że papież znajdzie się w niebezpieczeństwie, że wielu kardynałów zostanie zabitych, a w ciągu wspomnianego czasu obecnie żyjący papież odejdzie z tego świata, a inny, zupełnie prosty człowiek, wybuduje w Rzymie świątynię piękniejszą od świątyni Salomona na cześć Ducha Świętego” ([...] *quod infra annum et dimidium magna persecutio cleri esse deberet, ita quod papa esset in periculo in propria persona, et quod occiderentur multi cardinales, et quod infra tempus iam dictum deberent modernus papa de hac**

więc dziwnego, że cały szereg odniesień do dziejów żydowskich znajdziemy w kazaniach pogrzebowych arcybiskupa Jana Očki i Vojtěcha z Raňkova wygłoszonych nad trumną cesarza Karola IV w 1378 r.¹⁹

W tym czasie w Polsce do Salomona porównywał Kazimierza III Wielkiego autor *Kroniki katedralnej krakowskiej* („[...] albowiem jak drugi Salomon podniósł do wielkości dzieła swoje – murował miasta, zamki, domy. Naprzód ozdobił zamek krakowski podziwu godnymi domami, wieżami, rzeźbami, malowidłami, dachami wielkiej piękności”²⁰), a współcześnie z nim Janko z Czarnkowa mimochodem wspominał o jakimś zamku Salomona (*de castro Salomonis*) rycerzy Zawiszy i Janusza zlokalizowanym chyba w Wielkopolsce, skoro działali oni w imieniu arcybiskupa gnieźnieńskiego²¹. Jak widać – w tym odwołaniu do biblijnego króla nie było dla polskiego kronikarza nic nadzwyczajnego.

Bardziej niż w Polsce biblicyzmy czy jerozolimizmy spowszedniały w Czechach, czego doba późnoluksemburska, zwana husycką, dostarcza wiele przykładów. Czesi zwoływani na 30 grudnia 1419 r. na *Bzie hoře* pod Pragą znajdowali prefigurację w narodzie izraelskim: „I wy, synowie, [...] oddajcie swoje życie za świadectwo waszych ojców i pamiętajcie o ich czynach, które popełnili za swego pokolenia, i otrzymacie wielką chwałę sławnego imienia jak Abraham, Józef, Finnes, Jozue, Kaleb, król Dawid, prorok Elias, Ananiasz, Miszael, Daniel i wielu innych [...]”²². W Biblii znajdowano wzory dla wyodrębnienia się Czechów spośród sąsiednich nacji i ziem, do czego uprawniać mogła specyficzna sytuacja geograficzna tzw. Kotliny Czeskiej, ze wszystkich stron otoczonej górami. Czeskim Judą określano Jana Žižkę z Trocnova, zwanego

vita migrare et alter totus pauper elegii, qui edificare deberet templum pulcrius templo Salomonis in urba Romana in honore sancti Spiritus – ibidem, s. 453).

¹⁹ Ibidem, s. 423–439. Więcej o porównaniach Karola IV z Salomonem (lub o ich braku w niektórych kronikach) zob. R. Antonín, *Ideální panovník...*, s. 194–201; analiza tych przekazów także w: E. Schlottheuber, *Drugi Salomon i „mądry król”*. „Teologia władzy” i praktyka władania cesarza Karola IV (zm. 1378), „Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2014, t. 141, z. 3, s. 619–639.

²⁰ *Kronika Jana z Czarnkowa, archidyakona gnieźnieńskiego podkanclerzego królestwa polskiego (1370–1384)*, przeł. z łac., wstępem i przyp. uzupeł. J. Żerbiłło, skł. gł. E. Wende i Sp., Warszawa 1905, s. 6–7; autorstwo Janka z Czarnkowa w późniejszych latach zakwestionowano, zob. J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 164–165.

²¹ *Monumenta Poloniae historica* = *Pomniki dziejowe Polski*, t. 2, wyd. A. Bielowski, nakł. autora, Lwów 1872, s. 703.

²² *I synové [...], a dajte životy vaše za svědectví otců vašich, a pomněte na jich skutky, kteréžť sú činili v swém pokoleni; awezmete slávu velikuú jméno věčné, jakžto Abraham, Josef, Finnes, Josue, Kaleb, David král, Eliáš prorok, Ananiáš, Misael, Daniel a mnoho jiných [...]* – *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské [sic!]*, d. 3, sebral a vydal F. Palacký, W. Komissí u Kronbergra i Řiwnáče, Praha 1844, s. 205–206. Zob. M. Blahová, *Česká historiografie v husitské revoluci*, [w:] *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, d. 2, red. J. Pánek, M. Polívka, N. Rejchrtová, Historický ústav AV ČR, Praha 1994, s. 439–448; F.J. Holeček, *Makkabäische Inspiration des hussiten Chorals „Ktož jsú boží bojovníci”*, [w:] *In memoriam Josefa Macka*, red. R. Šimůnek, M. Polívka, F. Šmahel, Historický ústav AV ČR, Praha 1996, s. 111–125.

też rycerzem Boga (*miles Dei*) lub rycerzem Czech (*miles Bohemiae*)²³; natomiast Jiří Heremita, biograf Jana Husa w drugiej połowie XV w., stwierdzał podniośle: „I tak zakończyło się jego życie, ów wierny mąż i sławny kaznodzieja, Mistrz Jan Hus, Czech z Czechów i prawowity potomek pokolenia Judy [...]. A my, dziękując Panu Bogu za takiego dziedzica, mężnie trwamy w wierze Chrystusowej [...].”²⁴ Wszędzie ujawnia się to samo silne poszukiwanie sankcji w najgłębszych pokładach Starego Testamentu, w opisanych w Biblii chwilach, gdy Bóg ingerował w los Narodu Wybranego, niejako korygując go i nakierowując na właściwą drogę. Tak miało być w krytycznych momentach czeskich dziejów, co niejako zwalniało ludzi z odpowiedzialności za czyny, zarazem podnosiło ich rangę do poziomu, na którym śmiertelni przeciwnicy dokonywanych w imię husyckich ideałów zmian nie śmieliby podejmować jakiegokolwiek aktywności. Czyniliby to bowiem przeciw Bogu.

Biblijny Juda to ten, którego synowie – jak podaje *Księga Jozuego* (Joz 13,1–33) – otrzymali od Boga królestwo otoczone górami, wymienionymi dokładnie w Starym Testamencie. Góry mogły zatem bronić Królestwa Czeskiego i w koincydencji z wszechobecną wówczas biblijną refleksją mogły budować poczucie jego odrębności. Postrzegano je – góry – na ogół pozytywnie. W *Starých letopisach českých* mowa np. o fałszywych prorokach, którzy w 1420 r. wieszczili zagładę niemal wszystkich miast czeskich: „Głosili także, że nie ma zbawienia poza górami; przeto wy, którzy jesteście w Judei, uciekajcie, a ci, którzy [siedzicie – B.C.] na dachach, nie schodźcie”²⁵. Co ciekawe, pozytywna recepcja gór pojawiła się także w ówczesnej śląskiej homiletyce dominikańskiej, zatem po drugiej stronie barykady. W jednym z dzieł inkwizytora wrocławskiego Johanna Brasiatora, adresowanym do niejakiego Hermanna z okazji uzyskania licencjatu na Akademii Krakowskiej, mowa jest o Taborze i Hermonie, dominantach Palestyny. Spod tej drugiej wypływa życiodajny Jordan, toteż góra ta doznawała czci i dała początek imieniu Hermann. Adresat tego utworu powinien wyróżniać się miłością bliźniego, a wtedy zbliży się do ideału uosabianego przez biblijną górę Hermon²⁶.

Czy nowym Dawidem lub Salomonem chciał być najwybitniejszy z władców późnośredniowiecznej Europy – cesarz Zygmunt? W starciu z husytami, kreującymi się na Dawidów walczących z Goliatem, ostatni Luksemburg był raczej Nabuchodonozorem gniewnie karzącym zbuntowanych poddanych – tegoż właśnie władcę Babilonu oraz jakieś gwałtowne czyny króla Sedekiasza

²³ R. Urbánek, *Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií*, Československá akademie věd, Praha 1957, s. 15.

²⁴ *A tak jest dokonán život svůj ten věrný muž a slavný kazatel Mistr Jan Hus, Čech z Čechův poslý a pravý oud z pokolení Júda, [...]. A my z takového dědice pánu bohu poděkující, stůjeme z mužile u víře Kristove [...].* Cyt. za: F. Kavka, *Husitská revoluční tradice*, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1953, s. 31 (cały tekst źródła na s. 273–282, cytowany ustęp na s. 282).

²⁵ *Hlásali také, že nebude spasení, jedině na horach; proto kdož jste v židovstvu, utíkejte, a kdo na střeše, nestupuj dolů – Ze starých letopisů českých*, wyd. J. Porák, J. Kašpar, Svoboda, Praha 1980, s. 71.

²⁶ *Archiv český...*, d. 2, W Komissí u Kronbergra i Řiwnáče, Praha 1842, s. 235–236.

i jego oślepienie, prześladowania proroków, a także inne, już niespecyfikowane wydarzenia ukazywały znane nam tylko ze wzmianek malowidła w Zamku Cesarskim we Wrocławiu, udekorowanym w związku z długą wizytą rzymsko-węgiersko-czeskiego monarchy zimą-wiosną 1420 r. Zwołał on do stolicy Śląska nie tylko sejm Rzeszy, ale inicjował tu – „w drugiej stolicy państwa” (*in altera sedes regni*) – swoje czeskie panowanie, w samych zbuntowanych od kilku miesięcy Czechach nader problematyczne²⁷. Zygmunta, prezentowanego jako król-słońce na prawie trzy wieki przed Ludwikiem XIV, Dawidowe i Salomonowe asocjacje widać nie zadowalały, choć marmurowa mozaika w katedrze w Sienie – datowana przez jednych na 1434 r., a przez innych szerzej na lata 1420–1444/1445 – raczej na pewno przedstawia go na tronie Salomona²⁸.

W kręgu odniesień do Dawida i Salomona formowana była reprezentacja władzy Kazimierza IV Jagiellończyka²⁹ i jego czeskiego sprzymierzeńca – Jerzego z Podiebradów, a przede wszystkim wielkiego rywala ich obu: Macieja Korwina. Utożsamienie go z Dawidem widnieje na miniaturze w Biblii spisanej i ozdobionej we Florencji w latach 1489–1490³⁰. Propagandowych wcielen Macieja było więcej. Hunyady bywał zrównywany z Aleksandrem Macedońskim³¹ lub z Atyllą³². Z Nabuchodonozorem porównywał go z kolei praski kronikarz trzeciej dekady XVI w. Bartoś Písař: „Lecz Bóg Wszechmogący, który od początku wszystko przewidział, chciał udaremnić jego [Macie-

²⁷ H. Luchs, *Die ehemalige kaiserliche Burg zu Breslau mit 3 Abbildungen nach Darstellung aus dem Jahren 1562, 1591, 1668*, [w:] *Programm der Töchter Schule zu Maria-Magdalena*, Druck von Grass, Barth und Comp. (W. Friedrich), Breslau 1863, s. 7; P. Čornej, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, wyd. 2, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 147, a za nim J. Nikodem, *Wyrachowane emocje. Zygmunt Luksemburski w opinii husytów*, [w:] *Człowiek w niewoli...*, s. 172, uznali, że nazwanie Zygmunta imieniem babilońskiego władcy to kalumnia – takie skutki niesie historiograficzny bohemocentryzm (ograniczenia pola badań nad czeskimi dziejami do samych Czech, zwłaszcza w koincydencji z marginalizacją Śląska) i niekompletny zasób lektur (interpretacja wrocławskich malowideł w: B. Czechowicz, *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*, Věduta, České Budějovice 2011, s. 149; idem, *Z Biblií w tle. Prace z historii kultury Europy Środkowej*, Quaestio, Wrocław 2015, s. 91–100).

²⁸ V. Tátraí, *Die Darstellung Sigismunds von Luxemburg in der italienischen Kunst seiner Zeit*, [w:] *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437. Ausstellungskatalog*. Budapest Szépművészeti Múzeum, 18. März–18. Juni 2006, *Luxemburg, Musée national d'histoire et d'art*, 13 Juli–15. October 2006, Hrsg. I. Tacács, Ph. von Zabern, Budapest–Luxemburg 2006, s. 146.

²⁹ A. Boczkowska, J. Dhutek, *The King of Poland as David (The Idea of 'Regnum Davidicum' in the Contents of the Tomb of Casimir Jagellon by Wit Stwos)*, „Polish Art Studies” 1985, t. 6, s. 72–87; A. Boczkowska, *Herkules i David z rodu Jagiellonów*, Ars Regia, Warszawa 1993, s. 217–268.

³⁰ D. Pócs, *The Third Volume of Matthias Corvinus' Bible*, [w:] *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490. Exhibition catalogue*. Budapest History Museum. 19 March 2008–30 June 2008, eds. P. Farbaký, A. Végh, History Museum, Budapest 2008, s. 231–233.

³¹ Idem, *The History of the Campaigns of Alexander the Great the Liberty of Matthias Corvinus*, [w:] *Matthias Corvinus, the King...*, s. 235.

³² W *Chronica Hungarorum* Jana Thuróczi, wydanej drukiem m.in. w Brnie w 1488 r. A. Kalous, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, Věduta, České Budějovice 2009, s. 320.

ja – B.C.] sprytny plan. Jak bowiem zgładził króla Nabuchodonozora i jego wodza Holofernesa i udaremnił jego zły i podstępny plan przeciwko Żydom, i rozproszył jego wojsko, tak też zgładził tego króla Macieja i jego wodzów”³³. W tym czasie dla zawsze wiernych Maciejowi jako królowi czeskiemu wrocławian anty-Salomonem stawał się jego polityczny rywal, drugi król czeski Władysław Jagiellończyk. W 1515 r. w kolegiacie św. Krzyża na Ostrowie Tumskim zawisła tablica z inskrypcją: *ALII DIVIDUNT PROPRIA ET DIRIORES FIUNT; ALII RAPIUNT SUA ET SEMPER IN EGESTATE SUNT. PROV. XI.* („Jeden daje hojnie, lecz jeszcze więcej zyskuje; inny nadmiernie skąpi i staje się tylko uboższy” – Prz 11,24), językiem biblijnej *Księgi Przypowieści Salomona* karcąca króla za jego zgodę sprzed 10 lat na sekularyzację kapituły, której majątek miał stanowić podwaliny pod nowy uniwersytet³⁴. On sam jednak albo raczej ludzie z jego otoczenia kreowali od przedostatniej dekady XV w. Zamek Praski jako nowe wcielenia siedziby biblijnego króla królów³⁵. Wspomniany Písař w ostatnim zdaniu rozdziału swej kroniki napisał o śmierci króla Ludwika w 1526 r., że z woli Boga „[...] nie Dawid, lecz jego syn Salomon powinien zbudować mu świątynię, a patrząc na udrękę i nieustanne szczere westchnienia i żale swoich wiernych, raczył im pomoc poprzez znaczną czujność dobrych i prawych ludzi”³⁶. Czy kronikarz myślał o wciąż rozbudowywanym Zamku Praskim ze Skrzydłem Ludwika, czy raczej o jakimś symbolicznym gmachu chwały – pewności nie mamy. Wcześniej w tym samym bardzo długim zdaniu pisał jednak, że Ludwik jako król był ojcem dla swoich poddanych – synów. Zatem młodemu Jagiellonowi najpewniej przypada w tym porównaniu rola Dawida, a poddanym – jakiegoś kolektywnego Salomona, a to już zupełnie nowa jakość w sięganiu po ten biblijny wzór władcy, być może symptomatyczna dla czasów dominacji w państwie kwitnącej reprezentacji stanowej, która niemal przejmowała ster rządów, zwłaszcza w dobie (w latach 1490–1526) niemal stale nieobecnego w państwie monarchy. Także z tej racji praska rezydencja królewska skłania do spojrzenia wstecz i zadania pytania o to, gdzie mieszkali i gdzie wykonywali swoją władzę nowi środkowoeuropejscy Dawidowie i Salomonowie.

Odpowiedź na to pytanie na obecnym etapie badań może być tylko cząstkowa. Wskazać można na jerozolimskie tropy w pałacowym segmencie Zamku

³³ *Ale bůch všemohúci jenž všecy věci od počátku předzvěděl, to jeho [Macieja – B.C.] předsevetí lstivé zruští ráčil: že jakož onoho krále Nabuchodonozora a Oloferna, hejtmána jeho, zkazil a jeho úmysl zlý a lstivý proti Židům předsevzatý v nic obrátil a jeho vojsko rozpýtlil, že též tohoto krále Matiaše s hejtmány jeho zkazil – Fontes rerum Bohemicarum, d. 6, wyd. J.V. Šimák, Nákladem Nádaní Františka Palackého, Praha 1907, s. 8.*

³⁴ B. Czechowicz, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 4: *Król i stany*, cz. 1: *Siła słabości? Długie późne rządy Władysława II*, Quaestio, Wrocław 2018, s. 136–137.

³⁵ P. Kalina, *The New Solomon. Architecture as the Embodiment of State Ideology and Political Practice in Early Modern Prague*, „Umění” 2017, R. 65, č. 1, s. 26–36; B. Czechowicz, *Idea...*, t. 4, cz. 1, s. 66–100.

³⁶ [...] *aby ne David ale Šalomoun syn jeho chrám jemu postavil, a aby vzhledna na soužení a na ustavičné srdečné vzdychání i lkání svých věrných, ráčil jim z toho pomoci skrze znažnou bedlivost dobrých a upřímych lidí – Fontes rerum Bohemicarum, d. 6..., s. 197.*

Praskiego³⁷, na krakowskim Wawelu³⁸ oraz na królewskim, choć nierezydencjonalnym Ortenburgu w Budziszynie³⁹ i królewskich, ale posiadanych jako zamek prywatny wschodnioczeskich Liticach Jerzego z Podiebradów⁴⁰. Wykazywane w badaniach asocjacje z paryską Sainte-Chapelle, postrzegana ostatnio jako redakcja jerozolimskiej świątyni Salomona, każą tu dopisać Malbork wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego, a od 1457 r. królów polskich⁴¹. Jerozolimski ślad mniej lub bardziej hipotetycznie wskazywano w siedzibach kilku książąt morawskich i śląskich: we Wrocławiu dla XII–XIII w.⁴², Legnicy dla XII–XIII oraz XVI w.⁴³, Cieszynie dla XIV i XVI w.⁴⁴, Opawie dla końca XIV w.⁴⁵ oraz Ząbkowicach Śląskich początków XVI w.⁴⁶ Do listy tej dopisano też zamki kilku

³⁷ J. Kuthan, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad z dynastie Jagellonců*, d. 1: *Král a šlechta*, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2010, s. 85; P. Kalina, *The New Solomon...*, s. 26–36; B. Czechowicz, *Idea...*, t. 4, cz. 1, s. 66–100.

³⁸ T. Zadrożny, *Starotestamentowa geneza relacji między twórcami Kaplicy Zygmuntowskiej, królem i Berreccim*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2005, t. 67, nr 1/2, s. 9–57; M. Morka, *Kaplica Zygmuntowska. Król Salomon – princeps fundator*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2005, t. 67, nr 1/2, s. 59–96; B. Czechowicz, [rec.:] M. Morka, *Sztuka dworu Zygmunta I Starego. Treści polityczne i propagandowe*, Warszawa 2006, ss. 674, il. 326, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2009, t. 64, nr 1, s. 90–94.

³⁹ B. Czechowicz, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 3: *Matthias primus Dei gratia rex Bohemiae. Rehabilitacja nieuznawanego króla*, Quaestio, Wrocław 2017, s. 188–202; idem, *An Imperial Sigh with Oriental Notes? Ortenburg Castle in Bautzen (Upper Lusatia) during the Reign of Kings Matthias Corvinus, Vladislaus II and Louis Jagiellon (about 1483–1526)*, „Architectus” 2024, nr 1(77), s. 64–72.

⁴⁰ Idem, „Hle, kral sedi v brane”. Hledani biblických asociací hradu Litice, [w:] *Východočeská šlechta, její sídla a teritoria*, red. Z. Beran, Lidové noviny, Praha 2013, s. 111–118, 193–194; to samo po polsku: idem, *Z Biblii w tle...*, s. 101–114.

⁴¹ J. Raczkowski, *Kościół zamkowy w Malborku versus paryska Sainte-Chapelle. Kilka uwag o architekturze i wystroju*, [w:] *Kościół Najświętszej Marii Panny na Zamku Wysokim w Malborku: dzieje, wystrój, konserwacja*, red. J. Hochleitner, M. Mierzwiński, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2016, s. 79–93; J. Adamski, *Pierwotne funkcje kaplicy św. Anny w Malborku a konteksty założeń dwukondygnacyjnych w średniowiecznej architekturze sakralnej*, [w:] *Kaplica św. Anny na Zamku Wysokim w Malborku: dzieje, wystrój, konserwacja*, red. J. Hochleitner, M. Mierzwiński, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2016, s. 9–25. O świątyni paryskiej zob. S. Murray, *The Architectural Envelope of the Sainte-Chapelle: Form and Meaning*, „Avista Forum Journal” 1996, vol. 10, no. 1, s. 21–25.

⁴² B. Czechowicz, *Encyklopedia zamków śląskich*, AD REM, Jelenia Góra 2025, s. 31–41.

⁴³ Idem, *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2005, s. 125–135; idem, *Dwie drogi? Fryderyk II legnicko-brzeski i Karol I ziębicko-oleśnicki oraz ich siedziby w Legnicy i Ząbkowicach Śląskich*, „Szkice Legnickie” 2007, t. 28, s. 23–54; idem, *Encyklopedia...*, s. 30–31.

⁴⁴ Idem, *Biblijny dydaktyzm późnośredniowiecznych rezydencji jako element funkcjonowania dworu*, [w:] *Dvory a rezidence ve středověku*, d. 3: *Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, red. D. Dvořáková-Malá, J. Zelenka, Historický ústav AV ČR, Praha 2009, s. 363–378; idem, *Sztuka Cieszyńska w średniowieczu*, [w:] *Dzieje Cieszyzny od pradziejów do czasów współczesnych*, red. I. Panic, t. 1: *Dzieje Cieszyzny od zarania do schyłku średniowiecza (1528)*, Urząd Miejski w Cieszyźnie, Cieszyń 2010, s. 325–326; idem, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 4, cz. 2: *Książęta i szlachta*, z. 1: *Książęta i hrabiowie*, Quaestio, Wrocław 2020, s. 130–134.

⁴⁵ Idem, *Encyklopedia...*, s. 64–65.

⁴⁶ Idem, *Książęcy mecenat...*, s. 125–135; idem, *Artystyczne refleksy śląskich pielgrzymek do Jerozolimy około 1500 roku*, [w:] *Pielgrzymowanie i sztuka. Góra Świętej Anny i inne miej-*

czeskich i morawskich magnatów: Błatną Rožmitálów⁴⁷, Pernštejn i Pardubice Pernštejnów⁴⁸, Brandys nad Łabą Krajířůw z Krajku⁴⁹ i Chomutov Veitmilůw⁵⁰, a dodać można joannickie Strakonice w Czechach i brandenburskie Chwarszczany templariuszy⁵¹. Wymieniając te ostatnie, odchodzimy jednak od siedzib władców lub wysoko postawionych w hierarchii państwowej urzędników, niemniej takie szufladkowanie bywa problematyczne, skoro efekty późnogotyckiej przebudowy rezydencji wielkiego przeora joannitów w Strakonicach w większym chyba stopniu sławiły ród jednego z nich – Jana III z Rožmberka, niż zakon⁵², a do wrocławskiej siedziby joannitów – w zasadzie na ich zamek *extra civitas* – prowadziła Brama Świdnicka królewskiego miasta nad Odrą, w której strukturze widzimy na przekazach obrazowych podwójny portal – prawdopodobnie nawiązanie do jerozolimskiej Złotej Bramy⁵³. Motyw ten nader często pojawiał się na przełomie XV i XVI w. w architekturze Zgorzelca, o którym to mieście z całą pewnością wiemy, że kreowany był u schyłku XV w. na nową Jerozolimę⁵⁴, podobnie zresztą jak śląska Świdnica⁵⁵ – w obu tych przypadkach

sca pielgrzymkowe na Śląsku, red. J. Lubos-Kozieł, J. Gorzelik, J. Filipczyk, A. Lipnicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 267–281; idem, *Idea...*, t. 4, cz. 2, z. 1, s. 196–206; A. Kwaśniewski, *Zamek w Ząbkowicach Śląskich w okresie rządów księcia Karola I – próba rekonstrukcji form, funkcji i treści*, [w:] Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniem potomków, red. B. Czechowicz, Pavel Mervart – Oficyna Wydawnicza Atut, Červený Kostelec–Wrocław 2015, s. 123–217.

⁴⁷ B. Czechowicz, *The Uncrowned “Bohemian King” and his “Bible” Castle. Błatná by the Highest Burgrave of Prague Castle, Zdeňek Lev of Rožmitál, around the Years 1520–1530*, „Res Gestae” 2022, t. 15, s. 50–66.

⁴⁸ V. Hrubý, *Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích v letech 1491–1548. Malířství a sochařství*, Helios, Pardubice 2003; M. Ramešová, *Portály z okruhu Benedikta Rieda I [sic!]. Portálová architektura ve městech Českého království 1. poloviny 16. století*, Tomáš Halama, Praha 2017; B. Czechowicz, *Idea...*, t. 4, cz. 2, z. 2: *Magnaci*, Quaestio, Wrocław 2020, s. 356–363, 406–420 (w przypadku Pardubic chodzi też o kościół zamkowy, sytuowany jednak poza arealem rezydencji).

⁴⁹ B. Czechowicz, *Idea...*, t. 4, cz. 2, z. 2, s. 607–611.

⁵⁰ Ibidem, s. 638–639.

⁵¹ J. Jarzewicz, *Gotycka architektura Nowej Marchii. Budownictwo sakralne w okresie Askańczyków i Wittelsbachów*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2000, s. 215–245; idem, *Architektura średniowieczna Pomorza Zachodniego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019, s. 178–180. Trudno orzec, dlaczego dla tegoż autora Chwarszczany raz leżą w Nowej Marchii (która była częścią Brandenburgii), a kiedy indziej na Pomorzu.

⁵² B. Czechowicz, „*Ecclesia militans*” i jej obrońcy (zamek joannitów w Strakonicach w pierwszej połowie XVI wieku, militarne konotacje architektury ziem czeskich tego okresu i propaganda polityczna na rzecz wspierania kampanii tureckich Ferdynanda I Habsburga), [w:] *Wojny i konflikty w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. Aspekty społeczne i kulturowe*, red. A. Barciak, PAN Katowice, Katowice–Zabrze 2020, s. 292–311.

⁵³ Idem, *Encyklopedia...*, s. 350–354.

⁵⁴ Idem, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 6: „Vivat! Regnet! Imperet! Regum decus, Ferdinandus!”. Kolejny Habsburg na czeskim tronie, cz. 2: „Unter der Regierung eines streng katholischen Königs”. Monarcha wobec stanów, Quaestio, Wrocław, w druku.

⁵⁵ Idem, *Idea...*, t. 4, cz. 2: *Miasta i mieszczenie*, z. 2: *Miasta królewskie Śląska, Moraw i obojga Łużyc*, Quaestio, Wrocław 2025, s. 171–179, 195–196.

wszakże bez udziału zamków. Nośnikami wątków jerozolimskich bywały bowiem – obok murów miejskich z bramami – także ratusze (czeski Nymburk⁵⁶, śląski Świebodzin⁵⁷), o świątyniach szerzej nie wspominając (np. w północno-czeskich Benešovie nad Ploučnicą⁵⁸ i Frýdlancie⁵⁹ oraz w górnołużyckiej Żytawie⁶⁰). Ale właśnie dlatego zamki trzeba koniecznie postrzegać w kontekście przestrzennym – funkcjonalnym (świątynie jako nekropolie właścicieli zamków), urbanistycznym czy krajobrazowym oraz onomastycznym, albowiem w przypadku czeskiego, husyckiego zamku Sion tylko nazwa jest nośnikiem jego biblijnych asocjacji. W reliktach tej bardzo dobrze przebadanej archeologicznie budowli nic innego o nich nie zaświadcza⁶¹, może jeszcze poza jednym szczegółem. Sion został zburzony w 1437 r. po czteromiesięcznym oblężeniu królewskich wojsk Zygmunta przywracających porządek w państwie. Relacja o tym zdarzeniu nie podaje konkretnego dnia rozpoczęcia zdobywania, informując jedynie, że stało się to po Wielkanocy, co może wskazywać, że chciano zaakcentować religijny wymiar militarnych działań przy „świętym” z racji swej nazwy zamku⁶².

* * *

Wniosek z tego, że poszukiwanie jerozolimskich śladów w zamkach wymaga od naukowców dużej czujności i poznawczej otwartości. Na pytania badawcze, których nie postawią, odpowiedzi raczej na pewno nie otrzymają. Nie należy przy tym bać się zbyt odważnych interpretacji ani odmawiać im prawa do istnienia w utrwalonym drukiem dyskursie naukowym. Jeśli niektóre z nich zostaną odrzucone, to będzie to częścią normalnego procesu dokonującego się w nauce od jej zarania. Nikt z nas przecież nie wie, co w przyszłości okaże się nośne lub przynajmniej inspirujące. Dlatego też nie należy przesadzać z cenzurą myśli naukowej w podobno wolnych czasach, skoro zarazem tyle nonsensów można przeczytać na co dzień. Niezbywalnym prawem uczonego jest się pomylić, a błędzenie jest nieodłączną częścią poszukiwania czegoś nowego. A przecież właśnie o to chodzi w nauce.

Bibliografia

Edycje źródeł

Archiv český čili staré písemné památky české i moravske [sic!], sebral a vydal František Palacký, d. 2–3, W Komissí u Kronbergra i Řiwnáče, Praha 1842–1844.

⁵⁶ B. Czechowicz, *Idea...*, t. 4, cz. 3, z. 1: *Miasta królewskie Czech*, Quaestio, Wrocław 2024, s. 194–197.

⁵⁷ Idem, *Idea...*, t. 4, cz. 3, z. 3: *Miasta prywatne*, Quaestio, Wrocław 2025, s. 164–165.

⁵⁸ T. Šimková, „Hrad přepevný je Pánbůh náš“. *Saská luterská šlechta severozápadních Čech ve světle raně novověké sakrální architektury*, Scriptorium, Ústí nad Labem–Praha 2018, s. 163–188.

⁵⁹ B. Czechowicz, *Idea...*, t. 4, cz. 2, z. 2, s. 570.

⁶⁰ Chodzi o *Weberkirche*. Zob. idem, *Idea...*, t. 4, cz. 3, z. 2, s. 426.

⁶¹ T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Libri, Praha 2000, s. 497–498.

⁶² *Fontes rerum Bohemicarum*, d. 7, wyd. J. Emler, V Komissí Kněhupectví: Dr. Grége a Ferd. Dattel, Praha [s.a.], s. 36.

- Fontes rerum Bohemicarum*, d. 2, wyd. Josef Emler, nákladem Musea Království českého, Praha 1874; d. 3–4, wyd. Josef Emler, V Komissí Kněhkupectví: Dr. Grége a Ferd. Dattel, Praha 1882–1884; d. 6, wyd. Josef Vítězslav Šimák, nákladem Nádaní Františka Palackého, Praha 1907; d. 7, wyd. Josef Emler, V Komissí Kněhkupectví: Dr. Grége a Ferd. Dattel, Praha [s.a.].
- Kosmas. Kronika Čechů*, wyd. Karel Hrdina, Marie Blahová, Magdalena Moravová, Argo, Praha 2011.
- Kronika Jana z Czarnkowa, archidyakona gnieźnieńskiego podkanclerzego królestwa polskiego (1370–1384)*, przeł. z łac., wstępem i przyp. uzup. Józef Żerbiłło, skł. gł. E. Wende i Sp., Warszawa 1905.
- Kronikarze czescy. Kanonik Wyszehradzki, Mnich Sazawski*, przeł., wstęp i komentarze Maria Wojciechowska, Ossolineum, Wrocław–Warszawa 1978.
- Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*, t. 1–2, wyd. August Bielowski, nakł. autora, Lwów 1864–1872.
- Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*, t. 3, oprac. Lwowska Komisja Historyczna Akademii Umiejętności, nakł. Akademii Umiejętności, Lwów 1878.
- Monumenta Poloniae historica = Pomniki dziejowe Polski*, t. 4, oprac. Lwowska Komisja Historyczna Akademii Umiejętności, nakł. Akademii Umiejętności, Lwów 1884.
- Vlastní životopis Karla IV.*, z lat. přel. Jakub Pavel, předml. Václav Chaloupecký, Melantrich, Praha 1946.
- Ze starých letopisů českých*, wyd. Jaroslav Porák, Jaroslav Kašpar, Svoboda, Praha 1980.

Opracowania

- Adamski Jakub, *Pierwotne funkcje kaplicy św. Anny w Malborku a konteksty założeń dwukondygnacyjnych w średniowiecznej architekturze sakralnej*, [w:] *Kaplica św. Anny na Zamku Wysockim w Malborku: dzieje, wystrój, konserwacja*, red. Janusz Hochleitner, Mariusz Mierzwinski, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2016, s. 9–25.
- Afonso Luís U., *Interações artísticas entre judeus e cristãos em Portugal no final do século XV: arquitetura e iluminura*, „Praça Velha. Revista Cultural da Cidade da Guarda” 2016, n° 36, s. 119–146.
- Antonín Robert, *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějín středověkého myšlení*, Lidové noviny, Praha 2013.
- Barciak Antoni, *Ideologia polityczna monarchii Przemysła Otokara II. Studium z dziejów czeskiej polityki zagranicznej w drugiej połowie XIII w.*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1982.
- Barciak Antoni, *Przemysł Ottokar II – król złoty?*, [w:] *Człowiek w niewoli uczuć. Przyjaźń, miłość, nienawiść w Czechach i w Polsce w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej*, red. Wojciech Iwańczak, Agnieszka Januszek-Sieradzka, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, Warszawa–Bellerive-sur-Alier 2024, s. 43–56.
- Blahová Marie, *Česká historiografie v husitské revoluci*, [w:] *Husitství – reformace – renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, d. 2, red. Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka, Noemi Rejchrtová, Historický ústav AV ČR, Praha 1994, s. 439–448.
- Boczowska Anna, *Herkules i Dawid z rodu Jagiellonów*, Ars Regia, Warszawa 1993.
- Boczowska Anna, Dłutek Jerzy, *The King of Poland as David (The Idea of ‘Regnum Davidicum’ in the Contents of the Tomb of Casimir Jagellon by Wit Stwosz)*, „Polish Art Studies” 1985, t. 6, s. 72–87.
- Čornej Petr, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, vyd. 2, Paseka, Praha–Litomyšl 2003.

- Czechowicz Bogusław, *An Imperial Sigh with Oriental Notes? Ortenburg Castle in Bautzen (Upper Lusatia) during the Reign of Kings Matthias Corvinus, Vladislav II and Louis Jagiellon (about 1483–1526)*, „Architectus” 2024, nr 1(77), s. 64–72.
- Czechowicz Bogusław, *Artystyczne refleksy śląskich pielgrzymek do Jerozolimy około 1500 roku*, [w:] *Pielgrzymowanie i sztuka. Góra Świętej Anny i inne miejsca pielgrzymkowe na Śląsku*, red. Joanna Lubos-Kozieł, Jerzy Gorzelik, Joanna Filipczyk, Albert Lipnicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 267–281.
- Czechowicz Bogusław, *Biblijny dydaktyzm późnośredniowiecznych rezydencji jako element funkcjonowania dworu*, [w:] *Dvory a rezidence ve středověku*, d. 3: *Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, red. Dana Dvořáčková-Malá, Jan Zelenka, Historický ústav AV ČR, Praha 2009, s. 363–378.
- Czechowicz Bogusław, *Dvě centra v Koruně. Čechy a Slezsko na cestách integrace a rozkolu v kontextu ideologie, politiky a umění (1348–1458)*, Veduta, České Budějovice 2011.
- Czechowicz Bogusław, *Dwie drogi? Fryderyk II legnicko-brzeski i Karol I ziebicko-oleśnicki oraz ich siedziby w Legnicy i Ząbkowicach Śląskich*, „Szkice Legnickie” 2007, t. 28, s. 23–54.
- Czechowicz Bogusław, „*Ecclesia militans*” i jej obrońcy (zamek joannitów w Strakonicach w pierwszej połowie XVI wieku, militarne konotacje architektury ziem czeskich tego okresu i propaganda polityczna na rzecz wspierania kampanii tureckich Ferdynanda I Habsburga), [w:] *Wojny i konflikty w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. Aspekty społeczne i kulturowe*, red. Antoni Barciak, PAN Katowice, Katowice–Zabrze 2020, s. 292–311.
- Czechowicz Bogusław, *Encyklopedia zamków śląskich*, AD REM, Jelenia Góra 2025.
- Czechowicz Bogusław, „*Hle, kral sedi v brane*”. *Hledani biblických asociací hradu Litice*, [w:] *Východočeská šlechta, její sídla a teritoria*, red. Zdeněk Beran, Lidové noviny, Praha 2013, s. 111–118, 193–194.
- Czechowicz Bogusław, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 3: *Matthias primus Dei gratia rex Bohemiae. Rehabilitacja nieuznawanego króla*, Quaestio, Wrocław 2017.
- Czechowicz Bogusław, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 4: *Król i stany*, cz. 1: *Siła słabości? Długie późne rządy Władysława II*, Quaestio, Wrocław 2018.
- Czechowicz Bogusław, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 4: *Król i stany*, cz. 2: *Książęta i szlachta*, z. 1: *Książęta i hrabiowie*, z. 2: *Magnaci*, Quaestio, Wrocław 2020.
- Czechowicz Bogusław, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 4: *Król i stany*, cz. 3: *Miasta i mieszczanie*, z. 1: *Miasta królewskie Czech*, z. 2: *Miasta królewskie Śląska, Moraw i obojga Łużyc*, z. 3: *Miasta prywatne*, Quaestio, Wrocław 2024–2025.
- Czechowicz Bogusław, *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, t. 6: „*Vivat! Regnet! Imperet! Regum decus, Ferdinandus!*”. Kolejny Habsburg na czeskim tronie, cz. 2: „*Unter der Regierung eines streng katholischen Königs*”. Monarcha wobec stanów, Quaestio, Wrocław, w druku.
- Czechowicz Bogusław, *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2005.
- Czechowicz Bogusław, [rec.:] *M. Morka, Sztuka dworu Zygmunta I Starego. Treści polityczne i propagandowe*, Warszawa 2006, ss. 674, il. 326, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 2009, t. 64, nr 1, s. 90–94.
- Czechowicz Bogusław, „...*Sultánovy řeči by potěšily i Čechy...*”. *Dziedzictwo bizantyjskie w rękach Turków a europejski kryzys tożsamości w XV–XVI wieku*, [w:] *Czechy i Polska między Wschodem i Zachodem – średniowiecze i wczesna epoka nowożytna*, red. Tomasz Ciesielski, Wojciech Iwańczak, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, Warszawa – Bellerive-sur-Allier 2016, s. 159–174.

- Czechowicz Bogusław, *Sztuka Cieszyńska w średniowieczu*, [w:] *Dzieje Cieszyńska od pradziejów do czasów współczesnych*, red. Idzi Panic, t. 1: *Dzieje Cieszyńska od zarania do schyłku średniowiecza (1528)*, Urząd Miejski w Cieszyńsku, Cieszyń 2010, s. 317–343.
- Czechowicz Bogusław, *The Uncrowned “Bohemian King” and his “Bible” Castle. Blatná by the Highest Burgrave of Prague Castle, Zdeňek Lev of Rožmitál, around the Years 1520–1530*, „Res Gestae” 2022, t. 15, s. 50–66.
- Czechowicz Bogusław, *Z Biblią w tle. Prace z historii kultury Europy Środkowej*, Quaestio, Wrocław 2015.
- Dąbrowski Jan, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Durdík Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Libri, Praha 2000.
- Epstein Marc, *Another Flight into Egypt: Confluence, Coincidence, the Cross-Cultural Dialectics of Messianism and Iconographic Appropriation in Medieval Jewish and Christian Culture*, [w:] *Imagining the Self, Imagining the Other. Visual Representations and Jewish-Christian Dynamics in the Middle Ages and Early Modern Period*, ed. Eva Frojmovic, Brill, Leiden 2002, s. 33–52.
- Holeček František J., *Makkabäische Inspiration des hussiten Chorals „Ktož jsů boží bojovníci“*, [w:] *In memoriam Josefa Macka*, red. Robert Šimůnek, Miloslav Polívka, František Šmahel, Historický ústav AV ČR, Praha 1996, s. 111–125.
- Hrubý Vladimír, *Pozdní gotika a raná renesance v Pardubicích v letech 1491–1548. Malířství a sochařství*, Helios, Pardubice 2003.
- Hurbanič Martin, *Křesťanské púte do Svätej zeme a stredná Európa (1000–1095)*, [w:] *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave: Historica, 54 (Zborník k 60. narodeninám Vincenta Múcsku)*, red. Dušan Zupka, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2024, s. 76–93.
- Jarzewicz Jarosław, *Architektura średniowieczna Pomorza Zachodniego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019.
- Jarzewicz Jarosław, *Gotycka architektura Nowej Marchii. Budownictwo sakralne w okresie Askańczyków i Wittelsbachów*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2000.
- Jóźwiak Sławomir, Trupinda Janusz, *O malborskim zamku wysokim w średniowieczu na marginesie najnowszej książki Kazimierza Pospiesznego*, „Zapiski Historyczne” 2015, t. 80, nr 2, s. 157–178.
- Jóźwiak Sławomir, Trupinda Janusz, *O zamkach konwentualnych państwa krzyżackiego w Prusach na marginesie najnowszej książki Tomasza Torbusa*, „Zapiski Historyczne” 2014, t. 79, nr 4, s. 173–196.
- Kajzer Leszek, *Czy archeolodzy powinni badać zamki?*, „Archaeologia Historica Polona” 1996, t. 3, s. 123–141.
- Kajzer Leszek, *Czy historycy architektury powinni badać zamki? Uwagi na marginesie pracy Piotra A. Zaniewskiego „Zamki Kazimierza Wielkiego”*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2013, R. 61, nr 4, s. 627–643.
- Kajzer Leszek, *Kilka uwag o zamkach krzyżackich i ich opracowaniach*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2016, R. 64, nr 2, s. 281–292.
- Kalina Pavel, *The New Solomon. Architecture as the Embodiment of State Ideology and Political Practice in Early Modern Prague*, „Umění” 2017, R. 65, č. 1, s. 26–36.
- Kalous Antonín, *Matyáš Korvín (1443–1490). Uherský a český král*, Veduta, České Budějovice 2009.

- Kavka František, *Husitská revoluční tradice*, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1953.
- Kuthan Jiří, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad z dynastie Jagellonců*, d. 1: *Král a šlechta*, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2010.
- Kuthan Jiří, „*Splendor et Gloria Regni Bohemiae*”. *Umělecké dílo jako projev vládařské reprezentace a symbol státní identity*, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2008.
- Kwaśniewski Artur, *Zamek w Ząbkowicach Śląskich w okresie rządów księcia Karola I – próba rekonstrukcji form, funkcji i treści*, [w:] *Monety – zamek – nagrobek. Książę Karol I z Podiebradów (1476–1536) między dziedzictwem przodków a dokonaniami potomków*, red. Bogusław Czechowicz, Pavel Mervart – Oficyna Wydawnicza Atut, Červený Kostelec–Wrocław 2015, s. 123–217.
- Luchs Hermann, *Die ehemalige kaiserliche Burg zu Breslau mit 3 Abbildungen nach Darstellung aus dem Jahren 1562, 1591, 1668*, [w:] *Programm der Töchter Schule zu Maria-Magdalena*, Druck von Grass, Barth und Comp. (W. Friedrich), Breslau 1863.
- Meyer Ann R., *Medieval Allegory and the Building of the New Jerusalem*, Boydell & Brewer, D.S. Brewer, Rochester (USA) 2003.
- Morka Mieczysław, *Kaplica Zygmuntowska. Król Salomon – princeps fundator*, „*Biuletyn Historii Sztuki*” 2005, t. 67, z. 1/2, s. 59–96.
- Murray Stephen, *The Architectural Envelope of the Sainte-Chapelle: Form and Meaning*, „*Avista Forum Journal*” 1996, vol. 10, no. 1, s. 21–25.
- Nagy Imrich, *Erazmov nárek nad rozvratom kresťanskej Európy na prahu novoveku*, Vydavateľstvo Belianum, Banská Bystrica 2019.
- Nikodem Jarosław, *Wyrachowane emocje. Zygmunt Luksemburski w opinii husytów*, [w:] *Człowiek w niewoli uczuć. Przyjaźń, miłość, nienawiść w Czechach i w Polsce w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej*, red. Wojciech Iwańczak, Agnieszka Januszek-Sieradzka, Wydawnictwo DiG – Edition La Rama, Warszawa–Bellerive-sur-Alier 2024, s. 57–83.
- Patzé Hans, „*Salomon sedebit super solium meum*”. *Die Konsistorialrede Papst Clemens’ VI. Anlässlich der Wahl Karl IV*, [w:] *Kaiser Karl IV. 1316–1378. Forschungen über Kaiser und Reich*, Hrsg. idem, Ph.C.W. Schmidt Vlg., Neustadt/Aisch 1978, s. 1–38.
- Pócs Dániel, *The History of the Campaigns of Alexander the Great the Liberty of Matthias Corvinus*, [w:] *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490. Exhibition Catalogue. Budapest History Museum. 19 March 2008–30 June 2008*, eds. Péter Farbaky, András Végh et al., History Museum, Budapest 2008, s. 235.
- Pócs Dániel, *The Third Volume of Matthias Corvinus’ Bible*, [w:] *Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458–1490. Exhibition Catalogue. Budapest History Museum. 19 March 2008–30 June 2008*, eds. Péter Farbaky, András Végh et al., History Museum, Budapest 2008, s. 231–233.
- Rackowski Juliusz, *Kościół zamkowy w Malborku versus paryska Sainte-Chapelle. Kilka uwag o architekturze i wystroju*, [w:] *Kościół Najświętszej Marii Panny na Zamku Wysokim w Malborku: dzieje, wystrój, konserwacja*, red. Janusz Hochleitner, Mariusz Mierzwiński, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2016, s. 79–93.
- Ramešová Michaela, *Portály z okruhu Benedikta Rieda I [sic!]. Portálová architektura ve městech Českého království 1. poloviny 16. století*, Tomáš Halama, Praha 2017.
- Schlotheuber Eva, *Drugi Salomon i „mądry król”. „Teologia władzy” i praktyka władania cesarza Karola IV (zm. 1378)*, „*Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*” 2014, t. 141, z. 3, s. 619–639.
- Soukupová Helena, *Anežčin stavební a duchovní počín – klášter Na Františku (k 750. výročí založení královského pohřebiště)*, [w:] *Svatá Anežka Česká a velké ženy její doby*, red. Miroslav Šmied, František Záruba, Univerzita Karlova v Praze, Praha 2013, s. 135–150.

- Soukupová Helena, *Anežský klášter v Praze*, Vyšehrad, Praha 1989.
- Šimková Táňa, „Hrad přepevný je Pánbůh náš“. *Saská luterská šlechta severozápadních Čech ve světle raně novověké sakrální architektury*, Scriptorium, Ústí nad Labem–Praha 2018.
- Tátraí Vilmes, *Die Darstellung Sigismunds von Luxemburg in der italienischen Kunst seiner Zeit*, [w:] *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437. Ausstellungskatalog. Budapest Szépművészeti Múzeum, 18. März–18. Juni 2006, Luxemburg, Musée national d'histoire et d'art, 13 Juli–15. October 2006*, Hrsg. Imre Tacács, Ph. von Zabern, Budapest–Luxemburg 2006, s. 143–152.
- Torbus Tomasz, *Interdyscyplinarność w badaniach nad zamkami krzyżackimi – uwagi na marginesie książki Sławomira Józwiaka i Janusza Trupindy „Krzyżackie zamki komturskie w Prusach. Topografia i układ przestrzenny na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych”*, „Zapiski Historyczne” 2014, t. 79, nr 4, s. 197–215.
- Tydlitátová Věra Veronika, *Autorita v Hebrejské bibli a v židovské tradici*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2024.
- Urbánek Rudolf, *Z husitského věku. Výbor historických úvah a studií*, Československá akademie věd, Praha 1957.
- Zadrozny Tadeusz, *Starotestamentowa geneza relacji między twórcami Kaplicy Zyguntowskiej, królem i Berreccim*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2005, t. 67, nr 1/2, s. 9–57.
- Zupka Dušan, *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty (1000–1301)*, Brill, Leiden 2016 (e-book).

